

FITOR OLLOMANI

METAFORA GJUHËSORE NË VEPRËN E ALI PODRIMJES

Metafora konsiderohet si mjete dhe mënyra më e njohur në lëvizjet kuptimore gjatë gjithë historisë së zhvillimit të gjuhës njerëzore. Si mjet gjuhësor i pasurimit të kuptimit të njësive leksikore, metafora paraqitet tepër komplekse në funksionimin e saj. Njohja e tërësisë strukturore të metaforës gjuhësore përbën sfidën më të madhe për një studiues. Studimi i strukturës dhe funksionimit të saj e kanë bërë një objekt studimi e tepër joshës për shumë studiues. Nga ana tjetër, fusha e gjerë e përdorimit të metaforës e ka bërë të jetë objekt studimi për shumë disiplina të ndryshme, si: gjuhësia, psikologjia, filozofia etj. Studiuesit e fushave të ndryshme në konceptet e tyre për metaforën kanë disa pika të përbashkëta edhe pse e përcaktojnë metaforën parë nga këndvështrimi kryesor i fushave përkatëse studimore. Sipas Sam Glucksberg, metafora është parë në disa këndvështrime, herë në aspektin gjuhësor, herë në aspektin psikolinguistik.¹ Cilido qoftë këndvështrimi, aspekti linguistik (semantik) është baza e realizimit dhe funksionimit të metaforave. Pikënisja e realizimit të metaforës është dendësia kuptimore e fjalëve. Dendësia kuptimore e fjalëve mundëson përdorimin e njërës ose tjetrit kuptim në struktura të ndryshme ligjërimore. Nisur nga kjo mund të kuptojmë abstraktimin kuptimor, ky i fundit krijon mundësi për të formuar njësi të reja semantike. Lindja e njësive të reja semantike realizohet përmes lëvizjes kuptimore përgjatë ligjërimimit.

Proceset semantike gjatë lëvizjes kuptimore janë: *mbartja metaforike*, *mbartja metonimike këputja ose shtimi i boshtit semantik*, *zëvendësimi i boshtit semantik*. Që këtu dalin boshtet kryesore kuptimore: i parëm – prejardhur, konkret – abstrakt, i drejtpërdrejtë – i figurshëm.²

Kompleksiteti i funksionimit të metaforës ka bërë që të kemi shumë përkufizime, në shumë prej të cilëve shikojmë edhe përpjekjet për identifikimin e llojeve të ndryshme.

Sipas Aristotelit, metafora është kalimi i një emri të huaj (të një natyrë tjetër) ose prej gjinisë në farën, ose prej farës në gjini ose prej farës në farë, ose për analogji.³

Metafora është një mbartje, një translacion kuptimor, kur emri i një sendi kalon si emërtim tek një send tjetër sipas një tipari të përbashkët, zakonisht të jashtëm, si forma, ngjyra që i lidh këto dy sende. Metafora është një zgjerim

---

¹ S. Glucksberg, *Understanding figurative language, From metaphors to idioms*, Oxford U. Press, 2001, f. 4.

² J. Thomai, *Prejardhja kuptimore në gjuhën shqipe (Semantike leksikore)*, EDFA, Tiranë, 2009, f. 142.

³ Aristoteli, *Poetika*, Rilindja, Prishtinë, 1974, f. 72.

kuptimi sepse aftësia e shenjuesit rritet, nën të përfshihet si i shenjuari edhe një send tjetër, pra vëllimi i kuptimit rritet.

Fazat e metaforizimit gjuhësor janë shprehje e kalimit nga një figurë letrare në një figurë gjuhësore, nga një përdorim i figurshëm në një kuptim të figurshëm. Në fillim emërtimi i sendit të parë, që i vihet edhe sendit të dytë, i lidh ngushtë të dy sendet, të cilët, me të përmendur emërtimin na vijnë ndërmend të dy. Në këtë rast kemi një figurë të mirëfilltë letrare. Më tej përfytyrimi i dy sendeve shkëputet, largohen dhe përmendja e njërit nuk na sjell domosdo tjetrin. Atëherë emërtimi kthehet në figurë gjuhësore, për të dy sendet nuk ka emërtim tjetër, lind kështu një kuptim i ri gjuhësor. Metafora bën të mundur të kemi ndërlidhje mes një dukurie dhe një dukurie tjetër që në ligjërimin neutral nuk mund të ndodh, lidhja e këtyre dukurive realizohet përmes një konteksti të veçantë.⁴

Sipas Solarit, konteksti është vendimtar në mbartjen kuptimore përmes metaforës, bartja kuptimore nuk është e përcaktuar në asnjë mënyrë dhe as e kushtëzuar as nga ndonjë cilësi e dukurive ndërlidhëse. Edhe sipas përkufizimit të Jani Thomait bartja kuptimore është e kushtëzuar, sende me afri ngjyre, forme, madhësie, pamjeje apo edhe të elementeve të tjera që janë të jashtme, për pasojë nga afritë kuptimore midis fjalëve që emërtojnë. Gjithsesi, të dy përkufizimet kanë një pikë të përbashkët; atë të zhvillimit të strukturës kuptimore të fjalëve që lidhen mes tyre në strukturën e metaforës duke shkuar drejt kristalizimit të kuptimeve të reja.

Për këtë arsye, apo edhe për arsye të tjera që kanë të bëjnë me dukurinë e polisemantizimit, John Lyons metaforën e shikon si parim i shumëkuptimësisimit në strukturën semantike të një fjale. *“Në përpjekje për të provuar prejardhjen natyrore të gjuhës, grekët ngritën një radhë parimesh, të cilat shpjegonin zgjerimin e rrethit të kuptimit të një fjale mbi kuptimin e saj të vërtetë ose burimor. Më i rëndësishëm në këto parime është metafora, e cila mbështetet në lidhjen natyrore midis referentit parësor dhe dytësor ku përdoret fjala. Në secilin rast dallohej një ngjashmëri formale ose funksionale midis referentëve.”*⁵

Në arsyetimin e tij, Lyons mendon se nga përdorimi i një fjale jo në kuptimin e tij të parë, por në kuptime të tjera, krijohet mundësia e shtimit ose aktualizimit të kuptimeve. Shtimi i kuptimeve realizohet përmes proceseve metaforike të dukshme ose përdorimeve figurative me qëllim zgjerimin e fushës semantike. Kjo gjithnjë në përdorimin e një fjale për t’iu referuar një kuptimi tjetër (diçkaje tjetër) ose për të krijuar një shteg të ri në përdorimin semantik të fjalës. *Në këtë rast, nëse shumica e folësve të lindur mund të shikojnë lidhjet metaforike midis kuptimeve të ndryshme, në atë që mund të përfytyrojmë në të njëjtën fjalë në thënie të ndryshme,*

⁴ M. Solar, *Hyrje në shkencën për letërsi*, përkth. Floresha Dado, SHBLU, Tiranë 2003, f. 63.

⁵ J. Lyons, *Hyrje në gjuhësinë teorike*, përktheu Ethem Lika, DITURIA, Tiranë, 2001, f. 376.

Metafora gjuhësore në veprën e Ali Podrimjes

ne mund të arsyetojmë që fjala është polisemantike si rrjedhojë (meritë) e lidhjeve kuptimore.⁶

Ne mund të pohojmë se metafora është produkt i polisemisë, por në të njëjtën kohë proceset metaforike janë burimi i polisemisë së fjalëve.

Poezia është forma ligjërimore ku metafora merr jetë në të gjitha shfaqjet e saj. Strukturat poetike të poezisë së Ali Podrimjes qëndrojnë si dëshmi e një procesi kompleks dhe jetik në qëmtimin e anatomisë semantike të gjuhës poetike, por edhe të pasurimit leksikor dhe semantik të gjuhës shqipe në përgjithësi.

Analiza e marrëdhënieve semantike në strukturat metaforike është një mundësi e mirë e pasqyrimin të procesit kompleks metaforik në jetësimin e formave gjuhësore poetike. Analiza e konstrukteve metaforike do të përqendrohet në disa nga përmbledhjet poetike të Podrimjes si: *Torzo, Sampo, Credo* dhe *Pikë e zezë në blu*.

Poezia e Podrimjes është një shpërthim i zjarrtë i ndjenjave kryetipore, që shtresohen dhe sublimohen përmes figurave: *metaforë, simbol, antitezë* etj., edhe gjuha poetike rrezaton lirizmin e kulluar, imazhin e jetës shqiptare që shpjegohet përmes dhembjes.⁷ Metafora zë vendin kryesor në opusin e figurave stilistike të shprehisë poetike; ndaj hulumtimi i mekanizmit metaforik në metaforat e shumëllojshme është një hetim mbi larminë dhe mundësinë e pasurimit semantik dhe formal të formave gjuhësore të shqipes. Rexhep Ismajli mendonte se Podrimja ka sjellë një risi në lidhje me shprehjen dhe gjuhën. Motivet tematike dhe forma e shprehjes në poezinë e tij janë në një simbiozë unikalë sa që mund të perceptohet vetëm në formë sistemi duke krijuar sisteme konceptuale të papërsëritshme në ligjërimin poetik.

Metafora ka qenë mjet i fuqishëm për të krijuar botën konceptuale poetike të mohuar në të vërtetë, atë që i mungoi Podrimjes, vendlindjen etnike ai e krijoi përmes metaforës. Ai konceptualizoi dhimbjen, dashurinë, durimin duke i vendosur në kohë dhe në hapësirë pa shprishur rrjedhën e universalizmit hapësinor të tyre, madje metafora i shërbeu për të kapërcyer hapësira në përballimin e dhimbjes, në shprehjen e dashurisë duke bërë përgjithësime konceptuale të këtyre ndjesive.

Metafora u bë mjet i rëndësishëm, në parashtrimin e realitetit që duhet të mungojë dhe të jetë i pranishëm, në eliptizmin e Podrimjes. Ai solli përmes mungesës, rrethanat, faktorët dhe shtigjet e kërkimit të vetvetes në trajtëformën metaforike. Për të parë më nga afër këtë trajtëformë, le të shikojmë disa struktura metaforike përmes analizës semanto – leksikore.

E ai mendonte

kurse një sharrë thyer buzë lumit

yjt numronte yjt e ftohtë të pikëllimit.⁸

⁶ J. Lyons, *Semantics (Volume 2)*, Cambridge University Press, 1977, f. 552.

⁷ S. Bashota, *Jetshkrim i dhembjes njerëzore (2003)*, parathënie e vëllimit poetik *Lum Lumi* i Ali Podrimjes, Koha, Prishtinë, 2012, f. 12.

⁸ A. Podrimja, *Vepra 2, Sampo*, ASHAK, Alfa Print, Prishtinë, 2013, f. 106.

Vargjet e mësipërme janë dhënë për të bërë një analizë të sintagmës metaforike *yjt e ftohtë të pikëllimit*, në pamje të parë pa ndonjë marrëdhënie semantike natyrale mes njërive përbërëse⁹. Pasi marrëdhënia semantike është ndërtuar mbi bazën sintaksore të fjalisë: *Një sharrë thyer yjt numuronte, yjt e ftohtë të pikëllimit*. Sintagma metaforike ka dy pjesë gjeneruese të semantikës së saj. Pjesa e parë është ndërtuar mbi bazën e antitezës me një semantikë të hamendësimit potencial: *yjt e ftohtë*. Ftohtësia e yjeve buron nga aktualizimi i semave të disa kuptimeve njëherësh si kuptimi 3, 5, 6 (sipas FGJSH, 2006) dhe disa përdorimeve të figurshme në ligjërimin bisedimor ose folklorik. Përdorim më të madh kanë semat e kuptimit të tretë dhe të gjashtë, ku shfaqen nuancat kuptimore të fatit, lumturisë dhe njeriut të rëndësishëm. Struktura semantike e pjesës së parë të sintagmës shfaq nuanca kuptimore si fat jo i mirë, mungesë lumturie, largësi të njeriut të dashur, prej së cilave derivon edhe pjesa e dytë e sintagmës *yjt e pikëllimit*. Semantikisht pjesa e dytë është plotësimi i pjesës së parë në formën e një enumeracioni klimaks të shprehjes. Shfaqja kuptimore e pjesës së dytë del në plotësim të pjesës së parë, për shkak të ftohtësisë së yjeve, largësisë, janë ata që shkaktojnë hidhërim. E gjithë struktura semantike është e ndërtuar mbi bazën e kronologjisë së rrjedhës së kuptimit, largësia e yjeve (njerëzve, fatit të mirë, lumturisë) sjell vetminë, ftohtësinë, këto të fundit derivojnë hidhërimin, mungesën dhe pikëllimin. Pavarësisht strukturës semantike, struktura formale mbi bazën e inversionit na sugjeron se yjet përsëri mbeten të tillë. Subjekti që kryen veprimin shfaqet absurd në llojin e tij (sharra e thyer), po aq absurd shfaqet edhe në veprimet që kryen, ky absurditet vazhdon edhe me gjendjen në të cilën ndodhet. Një sharrë e thyer numëron yjet, yjet e ftohta, yjet e pikëllimit, pra transferimi i mundësisë së veprimit dhe gjendjes njerëzore është bërë te një objekt.

Në ndërtimin e kësaj strukture metaforike janë përfshirë edhe disa struktura të tjera, gjithnjë në plotësim të njëra – tjetrës, si enumeracioni klimaks, personifikimi, rendi invers të gjitha në funksion të realizimit të strukturës metaforike, si shfaqje unikale e shprehjes, në llojin e metaforës kreative (stilistike).

*Një korb nate prorre ka fluturuar/ mbi kokën tënde shpellë ëndrrash.*¹⁰

Struktura metaforike, e sintagmës emërore *koka jote shpellë ëndrrash*, është e ndërtuar mbi bazën semantike të tre leksemave kryesore: *kokë, shpellë dhe ëndërr*. Strukturimi i tyre është bërë mbi parimet e metaforës konceptuale, ku kujtesa kolektive është pjesë e përcaktimit kuptimor. Metafora të tilla janë të ndërtuara mbi bazën e dy fushave (njëra fushë është e synuar, tjetra burimore)¹¹, ku njëra fushë mund të kuptohet vetëm sipas kushteve të fushës tjetër.

⁹ Marrëdhënie e tillë mes njërive përbërëse të sintagmës është karakteristikë për metaforën poetike. Ajo shfaqet si një përftesë artificiale, një kultivim gjuhësor i autorit.

¹⁰ Po aty, f. 111.

¹¹ Z. Kovács, *Metaphor: A practical Introduction*, Oxford University Press, 2010, f. 3.

Vetëm analiza semantike e detajuar mund të na ndihmojë për të kuptuar natyrën e këtyre metaforave. Për leksemën *kokë* janë aktualizuar semat e kuptimit të parë dhe të dytë (sipas FGJSH, 2006), pra si organ jetësor dhe si pjesë qendrore e të menduarit. Leksema *shpellë* vjen me semat kuptimore të kuptimit të parë dhe të tretë, si zgavrë e thellë brenda shkëmbit dhe si fortësi brenda një shkëmbi; *e ka kokën si shkëmb*. Për leksemën *ëndërr* janë aktualizuar semat e grup semave kuptimit të tretë (sipas FGJSH, 2006), si dëshirë e zjarrtë, që duam të na plotësohet në të ardhmen, ose si pjellë e imagjinatës, si dëshirë e paplotësueshme. Konstrukti metaforik është i ndërtuar mbi bazën e lidhjes semantiko – simbolike të leksemës *kokë*, *shpellë* dhe *ëndërr*. Në këtë kontekst aliazhi semantik është: ekzistenca e një tërësie ëndrrash të patjetërsueshme që nga lashtësia deri në ditët e sotme. Kalimi metaforik është realizuar edhe duke u bazuar në analogjinë formale të *kokës*, si *zgavrë* e fortë, me *shpellën* dhe në transferimin nga parahistoria në modernitet me po të njëjtat dëshira në të njëjtën tokë. Kjo sintagmë metaforike del edhe si një simbol i vetëm dhe unikal në raport të drejtpërdrejtë me simbolikën e qëndresës të shprehur me binomin derivues *gur (shpellë) – kullë (jetë, kokë)*. Një jetë me dëshira të patjetërsueshme në shprehjen e qëndresës në universalizmin e ekzistencës. Transferimi metaforik ka bërë të mundur lindjen e semës së lashtësisë në tërësinë hierarkike të kuptimit të parë të fjala *shpellë* dhe të fjala *kokë* si unikalitet i trashëgimisë shpirtërore në kohët moderne. Prania e këtyre nuancave kuptimore në nivelin e një kuptimi urë bën të mundur abstraktimin në nivel shumë të lartë të shprehisë poetike. Një strukturë e tillë krijon mundësinë e pavarësisë leksikore edhe në rrjedhën sintagmatike, pasi marrëdhënia e tyre e qëndrueshme paraqitet në potencën paradigmaticë, *pasi vargu nuk përfundon atje ku përfundon mendimi*.¹² Si metaforë e tillë bëhet pjesë e njohjes konceptuale, ku luan një rol jo të vogël në kuptimin e shprehjeve figurative.¹³

E na qëndruan mbi kufijtë e durimit.¹⁴

Vargu metaforik i mësipërm është vargu çelës i poezisë “*Keni lindur kot dhe nuk jeni njerëz, than*”. Mbi semantikën e tij është ndërtuar gjithë poezia. Në mënyrë eliptike, është artikuluar tradita kulturore, historia e një kombi. Konstruktin poetik të saj e ndërtojnë fjalët: *këngët, vajtime, trimat, xhelatët, zjarri dhe litarët*. Të gjitha këto krijuan kufijtë e durimit, mbi të cilët u qëndruan *xhelatët, zjarri dhe litarët*. Nga ana tjetër këngët dhe vajet skalitën trimat dhe durimin e tyre.

Struktura metaforike është e ndërtuar mbi marrëdhënien e dy njësive sintaksore: *kufijtë e durimit* dhe *na qëndruan*. Marrëdhënia mes njësive përbërëse vjen e literalizuar, e ngurtësuar, por me një ndikim të madh në procesin e të menduarit. Struktura të tilla metaforike janë pjesë e jetës tonë, por edhe ne jemi

¹² S. Hamti, *Variante (Sprovë për një poetikë)*, Rilindja, Prishtinë, 1974, f. 108.

¹³ S. Glucberg, *Understanding figurative language (From metaphors to idioms)*, Oxford U. Press, 2001, f. 98.

¹⁴ A. Podrimja, *Vepra 2, Sampo*, ASHAK, Prishtinë, 2013, f. 117.

pjesë e tyre. Ne jetojmë në struktura të tilla.¹⁵ Veprimi shprehet përmes nuancave kuptimore të qëndresës me forcë, me tendencë provokimi duke arritur cakun e fundit ku mund të qëndrohet në një situatë të tillë, duke shtuar të gjitha mundësitë e një bashkëjetese ndoshta të stisur artificialisht. Jo vetëm vargu i mësipërm, por e gjithë poezia është tregues i humbjes së aftësisë për të duruar, pamundësia për t'u treguar të matur, të përmbajtur e gjakftohtë në kushte të vështira të ekzistencës. Kënga, vaji dhe historia vihen në dyshim nga të tjerët përmes luftës, xhelatit dhe litarit. Kushte të tilla, detyrimisht, prodhojnë rrethana të mbrojtjes së ekzistencës pavarësisht çmimit, vetëm e vetëm për t'u treguar se mbi të gjitha jemi njerëz. Në kufijtë e durimit kanë arritur këngët e kaluara dhe mbi të gjitha vajet, që janë çmimi i ekzistencës.

Struktura metaforike është realizuar përmes artikulimit të kuptimeve figurative të të gjithë elementeve, duke arritur në shkallën më të lartë të abstraktimit, por pa arritur të krijojë kuptime të pavarura në strukturat hierarkike të leksemave përkatëse. Qëndrimi në kufijtë e strukturave hierarkike kuptimore të leksemave është i kushtëzuar nga lloji i metaforës së vdekur (ngurtësuar). Ky konstrukt qëndron i tillë jo vetëm në këtë shfaqje, por në të gjitha shfaqjet e mundshme strukturore të metaforave të ngurtësuar.

*Shtatë katunde shëronin / sëmundje ëndrrat me rrënjën tënde*¹⁶

Struktura metaforike e këtyre vargjeve mund të kuptohet vetëm si pjesë e metaforës së vazhdimësisë, si mundësi e shprehjes së ideve mendimeve të shumta të vendosura në fjalë të ndryshme si: katunde, sëmundje, ëndrra, rrënjë, shëronin etj. Kjo metaforë është ndërtuar në një situatë tipike të të shkruarit atë të poezisë. Ajo nuk mund të kuptohet ndryshe vetëm si kombinimi i gjuhës në trajta të ndryshme, pra ajo është një koncept që ka dy ndikime mbi etikën si proces dhe mbi qartësinë ontologjike.¹⁷

Ndërtimi i vargjeve të mësipërme është bërë duke u bazuar në teknikën e ligjërimit epik (mitik, folklorik dhe legjendar) gërshetuar me ligjërimin poetik të kultivuar dhe një pjesë të ligjërimit të zakonshëm.

Mungesa e shenjave të pikësimit rrit forcën e ambiguitetit semantik, pasi çdo leksemë ka mundësinë e ndërkaljes semantike me pjesët e tjera. Kjo formë ligjërimore sjell nivele të larta abstraktimi në ligjërimin poetik. Vargjet e mësipërme mund të strukturohen në dy mënyra: *Shtatë katunde shëronin sëmundje me rrënjën tënde* dhe *Shtatë katunde shëronin ëndrrat me rrënjën tënde*. Pjesa e fundit të vargut, *me rrënjën tënde*, krijon një marrëdhënie organike me titullin e ciklit poetik *Cung i vetëm në pyll*, duke krijuar një raport metaforik me të gjithë pjesët e vargjeve. Titulli i ciklit poetik përsëritet në fund të çdo poezie duke krijuar një formë ciklike të ligjërimit për çdo poezi me titullin e ciklit poetik. Janë shtatë

¹⁵ Z. Kövecses, *Metaphor: A practical Introduction* (Preface to the first edition: *The study of metaphor*) Oxford University Press, 2002, f. XI.

¹⁶ A. Podrimja, *Vepra 3, Credo*, ASHAK, Prishtinë, 2013, f. 170.

¹⁷ P. Eubanks, *Metaphor and Writing: Figurative Thought in the Discourse of Written Communication*, Cambridge University Press 2011, f. 142-156.

Metafora gjuhësore në veprën e Ali Podrimjes

katunde që shërojnë sëmundjet dhe ëndrrat me rrënjën e cungut të vetëm në pyll. Pema semantike e vargjeve është realizuar mbi bazën e lidhjeve mes elementeve në prani dhe në mungesë. Në prani janë fjalët: *shtatë, katunde, shëronin, ëndrrat, sëmundjet, me rrënjën dhe tënde*, ndërsa në mungesë janë fjalët: *cung, i vetëm në pyll*. Lidhjet e tyre krijojnë hartën e perceptimit semantik të shtatë katundeve me sëmundje dhe me ëndrra të sëmura, shërimi i të cilave mund të realizohet vetëm më rrënjët e një cungu të vetëm në pyll. Numri shtatë, që shënon sasinë e katundeve (një strukturë metonimike), ka simbolikën mitiko – biblike të paraekzistencës. Në këtë raport qëndron edhe leksema *rrënjë*, me anën e së cilës merr jetë poetike e semantike e njësisë sintagmatike, *cung* i vetëm në pyll, përsëri me substrat metonimik. Në skajin tjetër, leksema ëndërr del si plotës i hartës në ekzistencën e dëshirave të hershme, tashmë të “sëmura”, ndaj tek ekzistenca gjen shërim. Në këtë kontekst, vargjet na sugjerojnë mundësinë e ekzistencës në tërësinë hapësinore (shtatë katundet) pa të meta (sëmundje) dhe me dëshira të shëndosha (ëndrra jo të sëmura) vetëm nga prania e cungut (lashtësisë) të vetëm në pyll (shoqërisë dhe simboli i ekzistencës). Si metaforë kreative, krijon mundësinë e abstraktimit leksikor në një shkallë të lartë me potencial të krijimit të strukturave kuptimore të ndërmjetme në hierarkinë kuptimore të secilës leksemë.

*Thonjë m'i le në fytyrë/ shpirtin ma shprish*¹⁸

Konstruktet e mësipërme metaforike të vargjeve, janë artikuluar mbi bazën e dy lloj konstrakteve metaforike. Vargu i parë është ndërtuar mbi konstruktet klishe, duke u klasifikuar në metaforën e ngurtësuar, të tipit: *thonjtë m'i ngule në fyt*. Kjo strukturë karakterizon ligjërimin popullor me nuanca emocionale negative, mbi të cilën është ndërtuar edhe vargu i mësipërm, por duke zëvendësuar leksemën *fytyrë* me *fytyrë* për të rritur forcën emocionale të shprehjes së shpërfytyrimit. Vargu i dytë si substrat ka llojin e metaforës së ngurtësuar, por si adstrat ka metaforën komplekse të trashëgimisë kulturore të shqipfolësve. Struktura bazë prej nga buron kjo metaforë është: ma prishe gjakun ose gjakun ma prishe. Forma *shpirtin ma shprish* shfaq shqetësimin e unit lirik për gjendjen në të cilën ndodhet një pjesë e shpirtit të tij. Kjo strukturë merr trajtën e metaforës së vdekur në analogji me formën *shpirtin ma këpute*, ku shfaqet si një shprehje e mbarsur me përdorime metaforike.¹⁹ Në aktualizimin metaforik të këtyre vargjeve peshë të madhe mbart semantika e leksemës *thonjë (thua)*. Në këtë strukturë, kjo leksemë vjen me kuptimin figurativ si zgjedhë e rëndë, mundësi e sundimit përmes dhunës. Ndërsa, fjala *fytyrë* vjen me nuancat semantike të përdorimit figurativ, jo me një kuptim të plot figurativ, ndaj ajo shfaq tendencën e krijimit të strukturave të një kuptimi urë, autonom nga përdorimi figurativ. Raporti sintagmatik i leksemave është i kushtëzuar fort nga raporti paradigmatic i klasave të fjalëve në pamundësinë dhe mundësinë e zëvendësimit. Podrimja ka krijuar njësi dyshe në raportet paradigmatiche, në vargjet e mësipërme çiftet janë: *fytyrë –*

¹⁸ Po aty, f. 180.

¹⁹ M. Black, *Metaphor and Thought*, 2nd ed, ed by Andrew Ortony Cambridge University Press, 2002, f. 25.

shpirt dhe thonjë – shprishje. Semantikisht pjesët përbërëse të tyre janë në raporte të drejtpërdrejta në pamundësinë e zëvendësimit. Fytyrat e përçudnuara nuk mund të kenë shpirt të qetë edhe ai është i tillë. Njësia e dytë paradigmatiche është ndërtuar mbi një raport shkak – pasojë, thonjtë përçudnojnë fytyrën dhe shprishin shpirtin. Njësi të tilla ligjërimore krijojnë struktura ideore si prototipa të tërësisë strukturore formale *bazuar në elemente – ide esenciale që ngrihen ndjeshëm mbi të tjerët, brenda sistemit unik, poetik e konceptual*.²⁰

Konceptualisht, Podrimja krijon imazhin e një fytyre të përçudnuar, të shpërfytyruar, aspak të tjetërsuar në identitetin e saj. Po ashtu shpirti është i shprishur për gjendjen në të cilën ndodhet përfaqësimi i tij (fytyra). Ligjërimi konceptual faktin shumëplanësinë e shprehjes si dëshmi e pasurimit semantik të gjuhës. Marrëdhënia paradigmatiche mes njësisë leksikore në poezitë e këtij cikli sugjeron një lexim vertikal duke kërkuar struktura në mungesë formale dhe në prezencë konceptuale.

*E fyelli këndon pa i rënë kush*²¹

Konstrukt i metaforik i mësipërm, njëherësh edhe titulli i poezisë, merr jetë në raporte antitetike. Kjo njësi ngërthen në vetvete marrëdhënie semantike të dy simboleve të ekzistencës kombëtare. Simboli i fyellit dhe kënga, si simbole janë në raport shoqërimi me njëri – tjetrin. Kalimi metaforik është bërë mbi bazën e analogjisë së cilësive njerëzore të këngës drejt veglës muzikore. Një fyell që këndon, që shqipton fjalët e një dëshire, gëzimi ose entuziazmi sipas tingujve muzikorë të prodhuara nga vetvetja. Një këngë e kënduar në heshtje, një fyell me këngë pa tinguj, pa fjalë. Gjithçka në kërkim të vetvetes, të normalitetit mes kaosit të së keqes. Teksti poetik paraqitet si imazh i një lëvizjeje në pambarim, ku heshtja mbizotëron:

Njerëzit shkojnë e vijnë

një fjalë se thonë

e fyelli këndon pa i rënë kush.

Kjo është situata në të cilën fyelli këndon. Heshtja ka hedhur rrënjë të thella duke u bërë tmerruese, ajo është më e keqja e mundshme. Dëshira për këngë është e pashmangshme edhe në kushte terrori të heshtjes dhe dhunës. Ajo shfaqet si e vetmja mundësi e mbijetesës së bashku me fyellin. Në pamje të parë tërësia kuptimore është paradoksale. Duke zbritur në thellësitë e lidhjeve mes njësisë leksikore, parë në kontekstin e ligjëritit dhe të shprehjes poetike, asociacionet e krijuar janë të fuqishme. Heshtja shndërrohet në simbolikë, në mundësi të ekzistencës, por edhe në mundësi të tjetërsimit. Kjo është heshtja që bëhet e tmerrshme dhe shurdhuese kur zgjatet me vite dhe shekuj.²²

*Në guaskën e një ëndrre /dielli fle*²³

²⁰ A. Berisha, *Teksti poetik*, Rilindja, Prishtinë, 1985, f. 66.

²¹ A. Podrimja, *Vepra 3, Folja*, ASHAK, Alfa Print, Prishtinë, 2013, f. 144.

²² S. Hamiti, *Variante (Sprova për një poetikë)*, Rilindja, Prishtinë, 1974, f. 110.

²³ A. Podrimja, *Vepra 3, Folja*, ASHAK, Alfa Print, Prishtinë, 2013, f. 111.

Metafora gjuhësore në veprën e Ali Podrimjes

Vargje në dukje hermetike, të ndërtuara mbi bazën e dy njësive semantike disi të papranueshme nga vetëdija e folësit. Rendi invers i strukturës së fjalisë është në funksion të nxjerrjes në pah të forcës kuptimore të sintagmës: *guaska e një ëndrre*. Subjekti veprues i përtej njerëzores me veprim njerëzor krijon amullinë e pranimit të asociacioneve që përcjellin marrëdhëniet sintagmatike të elementeve leksikore. Rendi normal i ligjërimit na vjen në ndihmë për të zbuluar fijet semantike të hermetizmit në vargjet e mësipërme, ku kemi: *dielli fle në guaskën e një ëndrre*.

Për secilën leksemë niveli i abstraksionit është në shkallën më të lartë. Për këtë na flet e gjithë poezia, madje strukturat metaforike të vargjeve janë çelësi semantik i gjithë poezisë. Nëse për leksemat guaskë, ëndërr janë aktualizuar kuptimet figurative pjesë e strukturave hierarkike kuptimore të tyre, leksemat diell dhe fle, abstraktimi leksikor ka arritur në shkallën më të lartë, shfaqen me kuptimet e përdorimeve figurative, jo me kuptimet figurative. Koloriti semantik që shfaqin strukturat e mësipërme ka të bëjë me ekzistencën e një dëshire (ëndrre) të patjetërsueshme (në guaskë) në të cilën fle (që në lashtësi, ekziston) dielli (një individ jetik për kombin). Dekodifikimi i këtij mesazhi në këtë formë nuk është produkt vetëm i marrëdhënieve semantiko – formale të vargjeve; por edhe të tërë shprehjes poetike (poezisë). Me rëndësi paraqitet fakti se, për leksemat guaskë, fle dhe diell shfaqen nuanca kuptimore të reja, respektivisht patjetërsim, hershmëri (lashtësi), rëndësia jetike e një individi. Në nivele kaq të larta abstraktimi krijohet mundësia e pasurimit kuptimor në strukturat polisemantike të fjalëve. Forma të tilla komunikuese kërkojnë angazhim të madh të arsyes për receptimin e poezisë, jo vetëm si formë elitare komunikuese, por edhe si e vetmja mundësi e hermetizmit. Nga ana tjetër, hermetizmi nuk duhet parë si largim nga gjuha e mirëfilltë e ligjërimit poetik, por si një mundësi e shpëtimit në natyrën moviste (e së keqes) të realitetit.

*Nëpër dritaren e verbuar të heshtjes së zgurdulluar*²⁴

Njësia poetike e mësipërme ndërtohet nga dy njësi bazë leksikore, *dritarja* dhe *heshtja* me lidhje drejtimi me njëra – tjetrën. Kjo njësi sintagmatike ka ardhur duke u zgjeruar me njësi të tjera leksikore, me lidhje, me përshtatje duke gjeneruar njësinë e mësipërme. E gjithë struktura është ndërtuar mbi bazën metaforike në lidhjet semantike mes elementeve duke e bërë sa më kompleks dekodifikimin e mesazhit poetik që përcillet. Trajtëforma metaforike (epiteti metaforik) *dritare e verbuar* është ndërtuar mbi bazën e ngjashmërisë mes dritares dhe organit njerëzor të syrit. Struktura sipërfaqësore e kësaj njësie mbetet shumë abstrakte, madje e papranueshme për vetëdijen e shqipfolësve. Në vijimësinë e kësaj logjike është ndërkallur edhe fjala zgurdulluar, pasi këtë cilësi e kanë vetëm sytë njerëzor. Shkallët e abstraktes sa vijnë e rriten më ndërkallje të elementeve të tjera leksikore. Forma prototipale e kësaj metafore do të ishte: dritare e verbuar, dritare e zgurdulluar. Varianti përfundimtar në lidhje bashkërenditëse të cilësive së dritares nuk mund të ekzistojë pa një njësi të ndërmjetme, që në rastin konkret

²⁴ A. Podrimja, *Vepra 3, Torzo*, ASHAK, Alfa Print, Prishtinë, 2013, f. 84.

është leksema *heshtje*. Heshtja merr rolin e elementit qendror rreth së cilës sillen të gjitha mundësitë e lidhjeve sintagmatiko – semantike. Te kjo njësi kalimi metaforik është bërë mbi bazën e personifikimit, pasi heshtja ka dritare (sy) të verbuara dhe të zgurdulluara. Në këtë nivel abstraktimi për leksemën dritare janë aktualizuar nuancat semantike të kuptimit të katërt si diçka që të lidh me botën e jashtme. Kjo nuancë semantike i krijon mundësinë e lindjes së nuancave të tjera semantike si mundësi për të parë në mënyrë të qartë hapësirën përreth duke e përafuar semantikisht me kuptimin 6 dhe 9 të fjalës sy (sipas FGJSH, 2006). Nisur nga cilësitë e dritares dhe nga nuancat kuptimore që bart në kontekstin ligjërimor mundësia për krijimin e njësisë kuptimore urë është e madhe. Në raport të drejtpërdrejtë me artikulin semantik të fjalës dritare është artikuli semantik i fjalëve heshtje dhe zgurdulluar. Për këtë leksemë janë aktualizuar sema të kuptimit 4 dhe 5, me një simbiozë të plotë në funksion të përmbushjes së tërësisë kuptimore. Pamundësia e të folurit, e të shprehurit hapur krijon kushtet e ekzistencës së dritareve ku mund të lidhesh me realitetin, por pa parë gjë prej gjëje. Realiteti në rrethana tjetërsuese prodhon heshtje me sy dritare, por të verbra dhe të zgurdulluara. Mesazhi i kësaj shprehje drejtpërdrejtë mund të dekodifikohet si: një heshtje me sy të mëdhenj, të zgurdulluar nga pamundësia e të parit (se janë të verbër). Në një shkallë më të lartë të perceptimit ekziston mesazhi i një heshtjeje përpara së cilës ekziston, mund të shikosh çdo gjë, por që nuk mund të thuash asgjë, sepse je i kushtëzuar nga rrethanat, ku vetëm heshtja dhe “verbëria” mund të të sigurojnë ekzistencën.

Koka e dorës së shtatë më shtrëngon në fyt

Në shpirt një gjarpër ma lëshon

shiu dhjetë vjet bie në një legjendë.²⁵

Tri vargjet e mësipërme përbëjnë trinitetin semantik të poezisë “*Njeriu ku mbet*” në ciklin poetik *Torzo*. Në vargun e parë numri *shtatë* dhe fjala *kokë* janë në përputhje të plotë me simbolikën e fjalëve *shpirt*, *gjarpër*, *shi* dhe *legjendë*. Përjashtuar leksemën *legjendë*, e cila nuk shfaq simbolikë të veçantë, leksemat *kokë*, *gjarpër*, *shpirt*, *shtatë* dhe *shi* janë simbole biblike, por edhe legjendare. Të tri vargjet janë ndërtuar mbi bazën e metaforës dhe janë në plotësim të njëri – tjetrit, për të përcjellë asociacionet dhe imazhet e mozaikut të natyrës njerëzore që nga kohët biblike deri në ditët e sotme. Poeti në këtë poezi parashtron një shumësi duarsh po aq sa janë edhe kokat që vërtiten rreth njeriut. Jo pa qëllim është dora e shtatë dhe koka e saj që i qëndrojnë unit lirik në fyt duke e munduar pambarimisht, po jo vetëm atë. Ndërsa vargu i dytë është ndërtuar mbi bazën e analogjisë metaforike me kahun e veprimit nga subjekti te pasoja. Ndërsa vargu i tretë është ndërtuar mbi bazën e hiperbolës së metaforizuar, duke e kaluar veprimin nga kohët reale në kohë legjendare. Tërë semantika e tyre na orienton drejt një kohe biblike në modernitet. Uni lirik e ndjen veten të rrethuar nga shumë koka, duke na shpërfaqur qenie mitologjike (meduza), pasi në poezi janë dhjetë

²⁵ Po aty, f. 104.

Metafora gjuhësore në veprën e Ali Podrimjes

kokë që e ndjekin. I ndodhur në një situatë të tillë, ndjen që një gjarpër shpirtin i helmon, edhe pse ndodhet në kohë legjendare. Thënë ndryshe, një shpirt i helmuar nga koka e dorës së shtatë me një imazh legjendar për situatën në të cilën ndodhet.

*Në një sy të madh shumë vjet gropuan.*²⁶

Struktura e vargut metaforik të mësipërm ngërthen në vetvete jo vetëm marrëdhëniet semantike të lidhjeve sintagmatike, por edhe si pjesë e kujtesës kolektive. Si metaforë konceptuale ajo kërkon kompleksitetin e eksperiencës së hershme, të vendosur, pranuar ose nga të tjerët.²⁷ Marrëdhënia e saj me njësitë të tjera semantike si me përemrin e pacaktuar *shumë* dhe me foljen *gropoj* (gropuan), krijon rrjedhën kuptimore të vargut metaforik. Për realizimin e kësaj strukture metaforike, autori ka aktualizuar semat e përdorimit figurativ për leksemën sy si: *në sy të dikujt, në prani të dikujt, duke qenë një tjetër po aty, haptaz përpara të tjerëve dhe pa përfillur qëndrimin e tyre.*²⁸

Përdorimi i kësaj lekseme në këtë kontekst, bën të mundur kalimin metonimik (sinekdokë) sipas parimit fjala përfshirëse në vend të fjalës tek e cila përfshihet.

Asociacioni që përcillet ka të bëjë me kalimin e shumë viteve, periudhave në sy të të tjerëve, një sy shumë i madh (tërësi e njerëzve) që nuk “flet” (shikon) ndaj edhe i gropos (varros) për aq kohë nuk përfilllet shikimi i tij (qëndrimi i tij).

Përfundime:

1. Poezia e Podrimjes është forma më e përsosur e realizmit të metaforës gjuhësore në gjuhën shqipe.

2. Në ligjërimin poetik të Podrimjes kemi një sërë metaforash si: *metaforë absolute, katakrezë, metaforë komplekse, metaforë stilistikore (kreative), metaforë të vdekur (të ngurtësuar), metaforë konceptuale dhe të vazhdimësisë.*

3. Përballë strukturave metaforike të Podrimjes shpeshherë shtangesh, të vijnë mendime të shumta në lidhje me imazhet poetike që përcillen, sa herë që ndalesh tek një imazh për të formësuar konturet e tij, ai shprishet sepse në atë është ndërkallur një imazh tjetër ndoshta i përçudnuar, ndoshta jashtë logjikës normale duke e bërë grotesk.

4. Sistemi metaforik i Podrimjes shfaqet me një amulli semantike të natyrës së alegorisë, groteskut me forcë të lartë të ekspresionizmit. *Shqetësimi i thellë, efektet kryesore të vargjeve të tilla, ngjallet në këtë rast përmes metaforikës ekspresioniste, që perceptohet pothuaj në përgjithësi vizualisht. Figura në këtë rast është e errët, por edhe groteske, karaktërsitike e stilit ekspresionit.*²⁹

5. Poezia e Podrimjes me struktura metaforike të tilla shndërrohet në poezi të mendimit duke kaluar kufijtë e poezisë së përshkrimit. Shndërtime të tilla metaforike kanë bërë të mundur që shprehja e mendimit të lirë të realizohet vetëm përmes ligjërimin poetik, pasi censura e pushtetit ishte shumë e madhe. Në kërkim

²⁶ Po aty, f. 106.

²⁷ C. R. Hausman, *Metaphor and art*, Cambridge University Press, 1989, f. 18 – 22.

²⁸ Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, *Fjalori i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1984, f. 1806.

²⁹ H. Hoxha, *Kritika*, Rilindja, Prishtinë, 1977, f. 98.

të këtyre strukturave, Podrimja ka përsosur shprehjen poetike, duke rritur mundësit e zhvillimit semantiko – formal të gjuhës shqipe. *Nën peshën dhe inercinë e periudhës së censurimit të mendimit të lirë dhe në poezi, gjuha poetike e Podrimjes e ushtron me përkushtim shprehjen e figurshme, e përsosur refleksin aludiv dhe alegoriko – ironik, kryesisht përmes metaforës.*³⁰

6. Poezia si formë unike dhe elitare e ligjërimit krijon ura komunikimi mes poetëve. Ngjashmëritë formale, stilistikore dhe semantike na krijojnë mundësi për të parë struktura shpeshherë të ngjashme, por edhe të veçanta në llojin e tyre. Parë në këtë këndvështrim mund të themi se mes ligjërimit poetik të Podrimjes dhe Mehmetit ekzistojnë ngjashmëri jo vetëm në tiparet përgjithësuese stilistike, por edhe në konstruktet metaforike të kultivuara.

BIBLIOGRAFI

- A. Aliu, *Kronikë letrare*, Logos – a, Shkup, 2003.
- A. Podrimja, *Pikë e zezë në blu*, Onufri, Tiranë, 2005.
- A. Podrimja, *Vepra 2, Sampo, Credo, Folja, Torzo*, ASHAK, Alfa Print, Prishtinë, 2013.
- A. Berisha, *Teksti poetik*, Rilindja, Prishtinë, 1985.
- Aristoteli, *Poetika*, Rilindja, Prishtinë, 1988.
- B. Çapriqi, *Zgjerimi i fushës semantike dhe asociative (Për poezinë e Azem Shkrelit, Rrahman Dedajt dhe të Ali Podrimjes)*, Fjala nr. 13, Prishtinë, 1 janar 1989.
- B. T. Stull, *The elements of figurative language*, Rivier College, Florida Atlantic University, Longman, 2002.
- F. Arapi, *Mungesa e fjalës dhe heshtja e madhe*, Prishtinë, 1984.
- Fjalori i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, Tiranë, 1980, 2006.
- G. W. Dawes, *The Body in Question: Metaphor and Meaning in the Interpretation of Ephesians* Brill, 1998.
- I. Rugova, *Kritika*, ASHAK, Alfa Print, 2007.
- J. Thomai, *Prejardhja kuptimore në gjuhën shqipe*, EDFA, Tiranë, 2009.
- J. Lyons, *Hyrje në gjuhësinë teorike*, Dituria, Tiranë, 2001.
- J. Lyons, *Semantics Volume 1*, Cambridge University Press, 1977.
- J. Lyons, *Semantics, Volume 2*, Cambridge University Press, 1977.
- M. G. Gaskell, *The oxford handbook of psycholinguistics*, Oxford University Press, New York, 2007.
- M. Pozzato, *Semiotika e tekstit (metoda, autorë shembuj)*, shblu, Tiranë, 2005.
- M. Black, *Metaphor and Thought*, 2nd ed, ed by Andrew Ortony Cambridge University Press, 2002.
- M. Solar, *Hyrje në shkencën për letërsi*, përk. Floresha Dado, SHBLU, Tiranë, 2001.
- P. Eubanks, *Metaphor and Writing: Figurative Thought in the Discourse of Written Communication*, Cambridge University Press 2011.
- R. Barthes, *Aventura semilogjike*, Pejë – Dukagjin, Prishtinë, 2008.
- S. Hamiti, *Sprovë për një poetikë, Ali Podrimja, Tema e simbole*, Rilindja, Prishtinë, 1974.
- S. Glucksberg, *Understanding figurative language (From metaphors to idioms)*, Oxford University Press, 2001.
- S. Guttenplan, *Object of Metaphor*, Oxford University, Press, 2005.

³⁰ A. Aliu, *Kronikë letrare*, Logos – a, Shkup, 2003, f. 59.

Metafora gjuhësore në veprën e Ali Podrimjes

- Z. Kovecses, *Metaphor: A practical Introduction*, (Preface to the first edition: *The study of metaphor*) Oxford University Press, 2002.
- Z. Kovecses, *Metaphor in Culture, Universality and Variation*, Cambridge University Press, 2005.
- Z. Zhenet, *Figura*, Rilindja, Prishtinë, 1985.

